

derata, vormt het geheel een ferme stap op weg naar een meer omvattende universitaire geschiedenis. De bundel is (uiteraard) voorzien van een register op personen.

J. Salman

E. Kloek e.a. (red.). *Vrouwen en kunst in de Republiek. Een overzicht*. Hilversum, Verloren, 1998. 190 pp. ISBN 90-6550-572-5. f. 35.

De Haarlemse schilderes Judith Leyster (1609-1660) geniet nog altijd bekendheid. Maar de meeste andere kunstenaressen die in *Vrouwen en kunst in de Republiek* genoemd worden, zijn allang in de vergetelheid geraakt. Naast een inleiding van Els Kloek en negen artikelen over uiteenlopende onderwerpen bevat deze bundel een uitvoerig lexicon van 178 Noord-Nederlandse kunstenaressen die werkzaam waren tussen circa 1550 en 1800. In een bijlage worden nog eens de namen van 61 Zuid-Nederlandse kunstenaressen vermeld. Onder hen bevinden zich niet alleen schilderessen, maar bijvoorbeeld ook knipkunstenaressen, beeldhouwers, schoonschrijfsters en tekenaressen.

De artikelen zijn afwisselend thematisch en biografisch van aard. De thematische bijdragen gaan over de schildersopleiding van kunstenaressen, het aandeel van vrouwen in de kunsthandel en de rol van vrouwen in georganiseerde vormen van het kunstleven, namelijk de St. Lucasgilden en de kunstenaarsacademies. In de overige bijdragen worden individuele kunstenaressen van diverse kunstdisciplines centraal gesteld. De meeste aandacht gaat daarbij uit naar hun levensloop en maatschappelijke positie, waardoor de inhoud en aard van de productie helaas onderbelicht blijft (wat schilderden ze, kozen vrouwen voor bepaalde voorstellingen, genres en kunstvormen, in welke context past het?). Daar staat echter tegenover dat in deze bundel een schat aan veelal tot nog toe onbekend materiaal bijeengebracht is, waarmee zowel historici als kunst- en literatuurhistorici – sommige van de in het lexicon genoemde kunstenaressen manifesteerden zich ook als schrijfster – hun voordeel kunnen doen.

Hoewel in vrijwel iedere bijdrage wordt benadrukt hoe weinig er met zekerheid te zeggen valt over de positie van vrouwen in de kunstwereld van de zeventiende en achttiende eeuw, kan de

lezer zich er toch een goed beeld van vormen door de combinatie van thematische en biografische studies met fraai ondersteunend beeldmateriaal. Of hun aandeel niet meer was dan 'the frosting on the cake' ('interessant, curieus, maar niet essentieel') zoals een van de auteurs concludeert naar aanleiding van haar speurtocht die ruim vijftig kunstverkoopsters opleverde (p.105), hangt echter geheel af van de beoordelingscriteria die men hanteert. Voor wie vanuit een historisch-sociologisch perspectief meer inzicht tracht te verkrijgen in de positie van vrouwen in de Republiek in het algemeen en hun positie in de toenmalige kunstwereld in het bijzonder, zijn de in dit boek gepresenteerde onderzoeksresultaten wel degelijk van essentieel belang.

L. Jensen

J. Spaans. *Armenzorg in Friesland 1500-1800. Publieke zorg en particuliere liefdadigheid in zes Friese steden: Leeuwarden, Bolsward, Franeker, Sneek, Dokkum en Harlingen*. Hilversum, Verloren, 1997. (Leeuwarden, Fryske Akademy) 400 pp. ISBN 90-6550-574-1. f. 59.

De geschiedenis van Friesland heeft over belastingstelling niet te klagen. Naast een aantal algemene werken is er nu ook een monografie over de geschiedenis van de armenzorg verschenen: maar liefst drie eeuwen sociale zorg in vierhonderd pagina's. Dat de nadruk in zo'n werk voornamelijk op structuren ligt en de armen zelf niet aan bod komen, is logisch. Er moesten immers keuzes gemaakt worden. Die keuzes hebben gelukkig geen afbreuk gedaan aan de hoeveelheid bronnen die onderzocht is. Aan de hand van de archieven van diverse liefdadigheidsinstellingen in zes Friese steden schetst historicus Joke Spaans een duidelijk en overtuigend beeld van de lange termijn-ontwikkelingen in de armenzorg van Friesland.

Het boek is opgedeeld in drie periodes. De eerste periode, tot 1580, wordt bedeed met het minste aantal pagina's. De beschrijving van de armenzorg zoals die voor de Reformatie bestond, geldt voornamelijk als opmaat voor de volgende hoofdstukken. Het tweede deel (1580-1675) behandelt de invoering van een nieuw armenzorgstelsel, gebaseerd op humanistische principes. Bedeling was voortaan alleen voor armen die het